

Arxivers, filòlegs o folkloristes: per fer què i amb quines eines?

Jaume Guiscafrè Danús
Universitat de les Illes Balears
jaume.guiscafre@uib.cat

RESUM

En aquest treball plantejo un conjunt de reflexions i de propostes relatives a la pràctica i a la docència de la folklorística als Països Catalans. Hi parteixo d'algunes idees i d'algunes constatacions que Josep Maria Pujol va incloure a «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista», un article del 1985 del qual el meu treball vol ser una actualització, però també un homenatge. Amb el propòsit explícit de reivindicar-hi la folklorística com a disciplina, hi faig un repàs a la situació dels estudis sobre el folklore en relació amb la resta de disciplines acadèmiques i científiques en l'àmbit de l'educació universitària. Hi discuteixo així mateix l'atenció que les institucions polítiques i culturals del país dediquen a l'estudi, la promoció i la difusió del folklore. Finalment, hi reflexiono sobre l'organització, la preservació i el maneig dels corpus, a partir de la idea fonamental que els folkloristes catalans d'avui dia no solament hem d'atendre els materials gens menyspreables que els folkloristes precedents ens han llegat, sinó que també tenim l'obligació de detectar, documentar i estudiar aquelles pràctiques discursives amb què les persones gestionem i construïm quotidianament la realitat.

PARAULES CLAU

Josep Maria Pujol; història del folklore; teoria del folklore; folklorística; arxius i corpus

ABSTRACT

This paper presents a set of ideas and proposals for the practice and teaching of folkloristics in Catalan Countries. My starting point are some ideas and some findings that Josep Maria Pujol included in «Literatura tradicional i Etnopoètica: balanç d'un folklorista», an article published in 1985 of which my work is intended to be a partial upgrade and also a tribute. With the explicit purpose of claiming Folkloristics as a discipline, I review the status of folklore studies in relation to other academic and scientific disciplines in the field of higher education. I also discuss the attention political and cultural institutions dedicate to the study, promotion and dissemination of folklore. Finally, I reflect on the organization, preservation and management of corpora, from the fundamental idea that nowadays catalan folklorists not only have to meet the important materials that earlier folklorists have left us, but we also have the obligation to identify, document and study those discursive practices by which people construct and manage everyday reality.

KEYWORDS

Josep Maria Pujol; folklore history; folklore theory; folkloristics; archives and corpora

D'ENTRADA, havia pensat plantejar aquest paper com un estat de la qüestió de la folklorística als Països Catalans. Però —els intel·lectuals a part— un dels guanys que em va reportar el tracte amb Josep Maria Pujol va ser aprendre a valorar i a practicar la modèstia.¹ Les reflexions que hi faig, doncs, lluny de tenir un propòsit tan ambiciós com havia previst inicialment, giren al voltant de les inseguretats i els dubtes que a propòsit del folklore em plantegen tant la meva dedicació docent com la meva pràctica investigadora —dos àmbits en què la figura tutelar de Josep Maria Pujol va tenir un paper determinant.

Amb la intenció declarada i explícita de reivindicar-hi la folklorística com a disciplina acadèmica i la figura del folklorista *stricto sensu*, més que no pas oferir-hi propostes i respostes concloents, hi plantejaré algunes qüestions que em sembla que podrien ser rellevants en el context de la folklorística catalana actual. Fet i fet, les reflexions inconcluses que segueixen no són més que un conjunt de postilles a tres fragments de «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista», un treball que Pujol va elaborar fa una trentena d'anys (1985) però que en alguns aspectes continua tenint vigència.

El primer fragment sobre el qual vull cridar l'atenció és el que Pujol dedica al prestigi i a la situació de la folklorística en relació amb la resta de disciplines acadèmico-científiques:

Però la folklorística no ha arribat encara a les institucions oficials de cultura. Més sortosa que no pas ella, l'etnomusicologia té el rang que li pertoca dins el pla d'estudis del Conservatori Municipal barceloní, des del curs 1979/1980, i és conreada regularment en el si de l'Institut Espanyol de Musicologia de la Institució Milà i Fontanals del CSIC de Barcelona, però la Universitat catalana continua tancada encara a l'etnopoètica. Una bona manera d'enfocar l'esdevenidor seria, doncs, la integració d'aquests estudis al costat de les altres disciplines científiques, en el lloc que els pertoca dins el sistema educatiu i les institucions de cultura del país (1985: 163).

Ara mateix, de les vint-i-una institucions acadèmiques que integren la Xarxa Vives d'Universitats (<<http://www.vives.org>>), només n'hi ha tres que ofereixen de manera estable continguts docents relacionats de manera directa amb l'estudi del folklore. La Universitat d'Alacant ofereix l'assignatura Cultura i Literatura Popular Catalana —obligatòria del pla d'estudis del grau de Filologia Catalana— però no ofereix continguts relacionats amb la folklorística en els estudis de post-grau. La Universitat Rovira i Virgili ofereix les assignatures Etnopoètica i Narrativa

1. Aquest article s'emmarca en una línia de recerca sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri d'Economia i Competitivitat a través del projecte d'R+D FFI2012-31808.

Oral —obligatòria la primera i optativa la segona en el pla d'estudis del grau de Llengua i Literatura Catalanes—, però no ofereix continguts estables relacionats amb la nostra disciplina en l'oferta de postgrau. La Universitat de les Illes Balears, finalment, ofereix les assignatures Teoria del Folklore i Etnopoètica Catalana —obligatòries del pla d'estudis del grau de Llengua i Literatura Catalanes— i Folklore Narratiu i Poesia Popular Catalana —optatives del pla d'estudis del màster universitari de Llengua i Literatura Catalanes: Oralitat i Escriptura. Vistes en conjunt, Etnopoètica i Teoria del Folklore són assignatures de caràcter general i més aviat teòric; Cultura i Literatura Popular Catalana i Etnopoètica Catalana són també de caràcter general però estan orientades a l'àmbit català (i d'expressió catalana); les altres tres són de caràcter més específic i se centren de manera preferent en els gèneres que la folklorística romàntica va elevar a la categoria de prestigiosos —i els hi mantenen, per tant. Totes les assignatures de grau són de sis crèdits, la qual cosa comporta que els alumnes hi haurien de dedicar una mitjana de cent cinquanta hores de feina. Les que estan incloses en els estudis de postgrau són només de cinc.

La presència d'aquestes assignatures en els plans d'estudis de les titulacions esmentades, però, no respon tant a una estratègia coordinada, ni de bon tros a un interès de les autoritats acadèmiques per l'estudi del folklore, com a la passió per la disciplina que uns quants professors van saber transmetre i que mantenim ara mateix el conjunt de docents que ens en reconeixem hereus. D'altra banda —almenys a la universitat on treballa—, la inclusió d'aquestes assignatures en els plans d'estudis vigents va ser possible gràcies a negociacions no sempre fàcils i a insistències diverses per mirar de mantenir-hi o d'incrementar-hi unes determinades quotes, no de poder, però sí d'una certa visibilitat acadèmica.

Que trenta anys després de les paraules de Pujol la implantació de l'estudi del folklore en l'àmbit de l'educació superior en els Països Catalans es redueixi només a set assignatures disperses en tres universitats pot semblar, certament, molt poca cosa. Però, ben mirat, el balanç final no em sembla tan descoratjador si tenim en compte dues circumstàncies. La primera és que en aquest país, entre el 1983 i el 2013, el sistema educatiu universitari ha passat per quatre processos de reforma i contrareforma legislativa —la Llei orgànica de reforma educativa (1983), la Llei orgànica d'universitats (2006), la Llei orgànica de modificació de la Llei orgànica d'universitats (2007) i la Llei orgànica de millora de la qualitat educativa (2013). La segona, que la inclusió de matèries en els plans d'estudis obeeix, en el fons, a estratègies de poder intradepartamentals i interdepartamentals, i la folklorística, que és —o ho hauria de ser— una matèria interdisciplinària i realment transversal, no ha estat fàcil d'adscriure a les àrees de coneixement que han condicionat el disseny dels plans d'estudis successius —uns processos de disseny, per cert, que entre els anys 1985 i 1998 s'han vist afectats per cinc reials decrets...

Malgrat que aquests temps que vivim ara —de retallades en educació i de prestigi continuat i qui sap si planificat de les humanitats— són certament convulsos, penso que hauríem d'esforçar-nos per aprofitar conjuntures i avinenteses —com ara el tràmit d'acreditació dels graus, la possibilitat de dobles titulacions i de graus interuniversitaris o els itineraris d'especialització— per impulsar encara més la folklorística en l'àmbit de l'educació superior i per mirar de coordinar i d'actualitzar tant els continguts de les assignatures com les bases teòriques i les tradicions acadèmiques des de les quals les impartim.

Sense entrar en gaire matisos, diria que en la docència d'aquesta matèria, d'una banda, hi predomina l'enfocament historicoliterari, la qual cosa no deixa de ser previsible i, fins a cert punt, lògica pel fet que les assignatures fan part de graus de filologia o de llengua i literatura. Em sembla clar que la coartada, en el sentit de subterfugi, d'assimilar el folklore a literatura oral, tradicional o popular —les denominacions responen tant a raons estratègiques com a inèrcies teòriques i a tradicions acadèmiques— n'ha habilitat la inclusió en els plans d'estudis. D'altra banda, s'hi privilegia l'aproximació genèrica, centrada de manera especial en la poesia oral, les llegendes i les rondalles incloses en els repertoris deguts a folkloristes dels segles XIX i XX. En general, es tracta —prou que ho sabem— d'uns productes reelaborats, facticis i del tot descontextualitzats. Conformen, però, un cert cànon homologable, la validesa del qual —excepte en el cas palmari d'Amades— no s'ha qüestionat prou, i, sobretot, un cànon legítimable en uns estudis que són també literaris i que es volen, fins i tot, «nacionals».

Una altra circumstància que, a parer meu, demana també una acció docent decidida és la concepció esbiaixada que tenen del folklore els alumnes que comencen a cursar aquestes assignatures. No solament identifiquen de manera indefectible el substantiu *folklore* amb els balls populars o regionals, amb les tradicions culinàries pròpies, amb les festivitats associades al cicle anual o al calendari cristià i amb els gèneres prestigiosos de la literatura oral popular, sinó que són molt reticents —si no s'hi oposen de manera oberta— a deslligar-lo dels adjectius *oral*, *popular*, *tradicional* o, fins i tot, *nacional*.

El matí del 4 d'octubre del 2012 va transcendir que la policia nacional havia detingut a Palma un jove que tenia planejat atemptar amb explosius contra la Universitat de les Illes Balears —de fet, a l'octubre del 2013 va ser condemnat a una pena de quatre anys de presó per tinença d'explosius. El mateix dia 4 hora-baixa vaig documentar a les pàgines de Facebook de dues amistats meves dues versions de l'ítem que reproduïxo a continuació:

4 octubre mitjançant mòbil 📱

Reacciones de los alumnos de la UIB segun el edificio donde estudian

- 1) Anselm Turmeda : " Que una bomba ? pero ... y a NOSOTROS NO NOS HAN INVITADO A JUGAR AL CS EN VIVO ?!?!?!? "
- 2) Jovellanos : "Osea ...una bomba...pero ..os ea...como que una bomba...? aqui en la UIB....pues...osea....eso no mola....pq si llega a estallar ...me nsucia el Mercedes...osea...fatal...."
- 3) Mateu Orfila : "Utilizar nitrglicerina fosfatica con beriningltonarol es de n00bs....nserio quien enseña a esta gente a hacer bombas....puta mierda"
- 4) Ramon Llull : "Noltros els alumnes del edifici Ramon Llull per celebrar que som vius i no ha passat cap desgracia el Divendres ferem una torrada i els convidats han de portar porros per fumar mentres llegim al LLuis LLach"
- 5) Beatriu de Pinos : "No ha estallado la bomba pero si la noticia ha dejado a alguien en estado de shock podemos hacerles masajes para su propia relajacion"
- 6) Guillem Cifre : "estas mal ? hablame....cuentame que sientes ahora que sabes que casi estalla una bomba....sientes atraccion sexual hacia tu madre....?"
Mostra la traducció

No m'agrada · Comenta-ho

L'ítem ficcionalitza la reacció hipotètica dels diversos «petits grups» d'alumnes que constitueixen la població estudiantil del campus universitari segons l'edifici en què cursen els estudis. L'artifici creatiu de la proposta s'articula a partir de la interacció entre l'ús metonímic del nom de cada edifici —que serveix per designar els estudis que s'hi imparteixen— i el comentari paròdic que el segueix, que, de manera tan estereotipada com eficaç, reflecteix el que se suposa que és el perfil majoritari entre els estudiants de cada grup. No em va estranyar gens, però, que els meus alumnes de Teoria del Folklore del curs 2012-2013 badassin uns ulls com taronges quan els vaig plantejar si pensaven que aquest ítem era susceptible de ser considerat com a potencialment folklòric, perquè, tot i que s'hi pugui detectar un cert component de tradicionalitat, l'exemple es resisteix a qualsevol anàlisi que es basi en els paràmetres de la popularitat, l'oralitat o la nacionalitat. I, malgrat tot, el text compleix tots els requisits perquè pugui entrar en el circuit de la comunicació folklòrica i en les dinàmiques que la caracteritzen; i, de fet, va entrar-hi, com posen de manifest alguns dels comentaris que van dedicar-hi les amistats de l'internauta que va publicar-lo:

	<p>Jo hauria afegit a Jovellanos: "Si el pirómano lleva tacones, oea, que entre... que por mucha bomba que lleve... el estilo es lo que cuenta. A ver si me da consejos de cómo ponerles una bomba a los catalufos esos". Mostra la traducció</p> <p>4 octubre a les 21:40 · M'agrada · 3</p>
	<p>Però això és teu Joan, o és copiat? Encara no ho he aclarit. xD</p> <p>4 octubre a les 21:41 · M'agrada · 2</p>
	<p>Copy!! Jo no faig tantes faltes!!!!</p> <p>4 octubre a les 21:41 · M'agrada · 3</p>
	<p>Tio això és trist: m'estic morint de riure a ca meva amb tot això (ja podem donar gràcies que no ha passat res!)</p> <p>4 octubre a les 21:45 · M'agrada · 3</p>
	<p>I hem pogut dinar tots junts per celebrar que som vius. Això sí que és trist. Tanta propaganda que li feien a en Bauzá, jo m'havia penat que ara havien trobat es "bombero" de veres... :/</p> <p>4 octubre a les 21:47 · M'agrada · 1</p>
	<p>Genial, Joan!!! Els has clavats tots. I és que hi ha coses tan serioses que únicament es poden prendre a broma. Per cert, una forta abraçada des de Barcelona a tots el meus ex-companys... fins fa un parell d'anys era un de vosaltres.</p> <p>4 octubre a les 22:21 · M'agrada · 1</p>
	<p>i anes meu? a s'aulari se de cert que dirien "bah, total, para volar 4 aulas prefabricadas... yo lo hago con una pajita y un sobre de ketchup del mcdonalds... Fabelas 4Ever!!"</p> <p>Mostra la traducció</p> <p>divendres a les 09:39 · M'agrada · 3</p>

Respecte de l'atenció que les institucions culturals del país dediquen a l'estudi, la promoció i la difusió del folklore, em limitaré a comentar-ne dos casos que em semblen prou il·lustratius i hi afegiré dues constatacions.

El primer cas, el forneix Pujol mateix (*apud* Puntí 2002: 2), que relata en aquests termes la gènesi de la monografia «*Benvingut/da al club de la sida*» i altres rumors d'actualitat (GRFO 2002):

El Grup de Recerca Folklòrica d'Osona havia fet estudis a la seva comarca sobre folklore tradicional. Em van venir a veure i els vaig explicar la meua teoria sobre el folklore. Tot seguit, vam demanar un ajut a l'Inventari del Patrimoni Etnològic per fer un estudi sobre els rumors a Catalunya. *Ens va costar una mica convence'ls, perquè estan acostumats a ajudar els estudis de folklore tradicional i això dels rumors ho veien estrany*, però al final ens van subvencionar [la cursiva és meua].

I, efectivament, basta fer un repàs ràpid als títols dels setanta-dos treballs de recerca que l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya va incloure en el programa de recerca «Anàlisi» entre 1994 i 2012 (<<http://www.gencat.cat>>) per intuir l'estranyesa que devia provocar una proposta com la del GRFO.

El segon. El *Diari de Balears* publicava el 27 de setembre del 2012 aquesta notícia: «Palma tindrà una escola municipal de cultura popular». El titular era a propòsit de la intenció de l'Ajuntament de convertir l'espai de cultura Mar i Terra, «a la fi, en un centre de cultura popular i tradicional amb escola pròpia». Poc després, l'Ajuntament va fer públic el «Programa d'activitats municipals de cultura popular i tradicional per a l'any 2013» i, segons resen les bases per presentar-hi ofertes i propostes, l'objecte de la convocatòria és «complir l'objectiu municipal de reforçar totes les activitats relacionades amb la cultura popular i tradicional de les Illes Balears, atès que considera aquestes activitats importants per a preservar el patrimoni dels àmbits esmentats dins Palma». Les activitats i les intervencions que s'hi preveuen estan distribuïdes en quatre apartats: «activitats de formació», «activitats pedagògiques i divulgatives», «difusió de les noves ofertes entorn de la cultura popular i tradicional» i «foment de la col·laboració entre associacions, entitats i particulars relacionats amb aquest àmbit d'actuació». Així mateix, s'hi preveu que s'hi poden «presentar programes d'activitats de qualsevol tipologia, sempre entorn de la cultura popular i tradicional» i que l'Ajuntament hi pot incloure «les activitats de temàtica relacionada que consideri oportunes» (<<http://www.cultura.palma.es/index.php?Idi=1>>). El que és més revelador i no sé si preocupant, però, no és que s'hi hagi programat, per exemple, un «Curs d'Iniciació a la Confecció de la Indumentària Mallorquina», sinó que l'Ajuntament de Palma hagi impulsat un centre d'aquestes característiques al marge de la Llei 1/2002, de 19 de març, de cultura popular i tradicional, que, per molt que contingui aspectes discutibles, és una llei vigent que hauria de ser el marc legal de referència d'aquesta i de totes les iniciatives relacionades amb la cultura popular i tradicional a les Illes Balears.

I ara, les dues constatacions. La primera és que hi ha uns desequilibris molt evidents en la consideració que les institucions culturals dels Països Catalans tenen del folklore —i de la folklorística— i en el tractament que en fan. Aquests desequilibris s'expliquen sobretot per l'adscripció de les institucions implicades a una administració autonòmica o a una altra, i en recordo només un cas: la Generalitat de Catalunya disposa d'una Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals, mentre que el Govern de les Illes Balears va suprimir, al maig del 2013, la Direcció General de Cultura i la va degradar a la condició d'un Departament de Cultura integrat en una Secretaria Autonòmica d'Educació, Cultura i Universitats. La segona és que, en aquestes mateixes institucions culturals, l'atenció a l'estudi, la promoció i la difusió del folklore sol estar sempre condicionada pels vaivens polítics i no ja solament pels interessos del Go-

vern —central, autonòmic o local— de torn, sinó fins i tot per les directrius doctrinals dels partits que donen suport a aquests governs. No és cap novetat —i, en el context de la cultura democràtica deficitària en què ens movem, em fa l'efecte que és fins a cert punt comprensible— que les institucions culturals que depenen del poder polític es desentenguin de promoure l'estudi del folklore i que, en canvi, orientin la seva activitat i destinin recursos públics a subvencionar i promocionar el folklorisme i, fins i tot, el que Dorson (1969) va designar amb el terme *fakelore*. El folklore sempre és incòmode i problemàtic, perquè qüestiona, impugna, confirma o referma les ideologies, les pràctiques i les dinàmiques socials vigents, al més sovint conflictives. El folklorisme i el *fakelore*, en canvi, operen de manera selectiva des d'un programa ideològic i polític previ i permeten desproblematitzar la realitat immediata i projectar-la en un passat més o menys idealitzat —la veneranda tradició!— o sublimar-la en la construcció quimèrica d'identitats grupals o col·lectives sense fissures.

Un aspecte clau en la pràctica de la folklorística i, doncs, en l'anàlisi i l'estudi del folklore, però també del folklorisme i del *fakelore*, és el de l'organització —i la preservació i el maneig— dels corpus. En puritat, els corpus s'haurien de constituir sobre els discursos que són pertinents i rellevants en cada moment i no a partir de pressuposicions o de presumpcions sobre la naturalesa intrínsecament folklòrica d'uns discursos seleccionats per endavant:

Els folkloristes hem après, finalment, que no hi ha balades, rondalles, cançons de bressol, llegendes, etc., sinó sistemes de gèneres etnopoètics que tenen una vigència històrica coetània amb la del sistema de valors culturals i de relacions socials amb què està organitzada una societat concreta. [...] La societat catalana actual ha estat profundament remodelada per la industrialització, de tal manera que han desaparegut la majoria de les condicions socials i els sistemes de valors que havien originat i mantingut el sistema de gèneres que van conèixer els folkloristes anteriors als anys seixanta, l'obra dels quals constitueix, encara, la massa més important, quantitativament, de documentació al nostre abast (Pujol 1985: 163-164).

En el cas del folklore català, efectivament, tenim la sort de disposar d'un corpus molt ben nodrit de materials verbals —recollits des del segle XIX i dispersos en fundacions, cases-museu, biblioteques i arxius públics i privats—, una bona part dels quals encara estan per classificar, estudiar i editar. Hem de concedir, però, que els nostres predecessors jugaven amb avantatge quan es proposaven constituir els seus corpus, perquè sabien què havien de cercar —contes, llegendes, cançons, proverbis i supersticions—, on podien trobar-ho —a qualsevol indret que hagués quedat al marge dels processos de transformació socioeconòmica derivats de la revolució industrial— i amb quines finalitats es proposaven fer conèixer i divulgar les seves troballes o les seves *invencions* —variables en funció de cadascun. En aquest sentit, és perfectament comprensible que, de manera global i en els darrers quaranta anys —des del 1975, en què Josep Antoni Grimalt va doctorar-se per la Universitat de Barcelona amb la tesi «Classificació de les rondalles de mossèn Alcover: introducció a llur estudi», fins al 2013, en què ho va fer Emili Samper per la Universitat Rovira i Virgili amb «Cels Gomis i Mestre: biografia i narrativa folklòrica»—, els estudiosos del folklore català hàgim dedicat la major part de la nostra

atenció investigadora a estudiar aquests materials i a avaluar críticament la feina dels folkloristes que els varen recollir o compilar.

D'una manera o altra, però, tant l'activitat dels nostres predecessors com aquesta dedicació majoritària a què m'acabo de referir entren de ple en l'òrbita del que Roviró (1992: 77-78) va designar feliçment com a *arxivística folklorica*, un terme tan útil com aclaridor que no veig que s'usi tant entre nosaltres com caldria.

No pretenc negar, és clar, la importància de l'aproximació històrica o historicista al folklore —o als folklores, que en deia Pujol— ni la de la revisió històrica dels precedents, tant perquè, de manera general, permet obtenir una certa perspectiva sobre el fenomen —recordem allò del vi novell en bótes velles, del vi vell en bótes noves, però també del vi novell en bótes noves— com perquè, en el cas concret del folklore català, aquesta revisió històrica ha estat i és encara ara un pas previ i necessari per poder fer-lo internacionalment visible. Com a investigadors, però, no podem permetre que l'atenció als corpus del passat ens distregui del folklore del present. Ni tampoc com a docents, perquè correm el risc d'obrir una esclatxa de cada vegada més insalvable entre el que fem treballar als nostres alumnes i les seves —i les nostres— vivències en relació amb el folklore vigent i actual.

Però... De quin folklore parlem? De quins grups? Amb quin abast territorial? I lingüístic? Una vivència pròpia, que reporto tot seguit, escau perfectament al que miro de dir i m'estalviarà una llarga explicació. El 2006, en el marc del curs interuniversitari «La poesia oral: gèneres, funcionalitat i pervivència», vaig impartir una sessió sobre el romanç o trobo, un gènere poètic que els folkloristes catalans de final del segle XIX i de principi del XX havien negligit en la construcció dels seus corpus, entre altres raons, perquè solia ser preferentment de transmissió impresa i d'expressió castellana (Guiscafrè 2007). Un col·lega que aprecio molt em va explicar després que mentre jo intervenia es demanava amb un altre col·lega —que també admiro— si Jaume Matas, del Partit Popular i que aleshores era el president del Govern de les Illes Balears, havia d'assistir a l'acte inaugural del curs. I un dels dos va observar: «Si hem de jutjar per la sessió que imparteix en Jaume, hi deu haver de venir.» Ja ho he dit abans: el folklore sempre és problemàtic. I els folkloristes catalans, a més a més, estem condicionats de manera inevitable pel fet que vivim i treballem en uns territoris i en unes societats que basculen entre dos nacionalismes —un, que fa mans i mànigues per eliminar qualsevol rastre de dissensió; l'altre, que malda per mirar de mantenir vius uns trets idiosincràtics que percep com a diferencials—, en què col·lideixen i fins i tot se superposen diversos sistemes identitaris i en què conviuen dues llengües oficials —millor dit, una hi viu còmodament i l'altra mira de sobreviure-hi— amb una quantitat, variable segons cada territori, no gens menyspreable de llengües estrangeres. Amb tot, estic convençut que hauríem de procurar seguir el precepte de Bausinger de devaluar el folklore —i també la folklorística— de significació nacional com a pas previ imprescindible per a una bona comprensió del fenomen:

While in the past folklore has been valued as essential to the nationhood of a people, Bausinger argues that as a prerequisite for its adequate analysis, folklore has to be devalued of its national significance. In contrast to romantic perception, Bausinger advocates the study of folklore no as a means for the discovery of nationhood but as a way of analyzing and understanding human behavior (Ben-Amos 1990: viii).

Una proposta que és tan vigent o més ara que quan es va formular, perquè precisament un dels efectes que ha tengut la interactivitat comunicativa creixent i imparabile que té lloc a Internet ha estat una més gran i més ràpida internacionalització del folklore. Pujol mateix (1985: 164) ja ens advertia que el «sistema de gèneres de la societat pre-industrial era essencialment idèntic al que existia fa vint segles en el si de les primeres civilitzacions de l'Orient Mitjà» i, en una nota a peu de pàgina a aquestes paraules, afegia que «si això fos cert, les generacions que han viscut la industrialització massiva de la societat catalana hauran estat testimonis de la revolució etnopoètica més important de la història cultural del país». No crec que sigui gaire exagerat afirmar que en aquests darrers anys estem assistint a una segona revolució etnopoètica arran de la generalització de l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació. La vigència dels sistemes de gèneres etnopoètics, doncs, se n'ha de veure afectada per força. Dundes i Pagter són taxatius en la predicció que fan a propòsit d'aquest canvi: «It is our contention that no form of folklore surpasses photocopier lore in its potential for growth in the future. What this means is that what was once considered to be a trivial and marginal area of folklore research is quite likely to become a major focus for folklorists of the twenty-first century» (2000: 332).

Però, hem après realment els folkloristes catalans que no hi ha gèneres, sinó sistemes? Ho dic perquè penso que una hipòtesi tan contundent i tan atractiva com la que proposava Pujol hauria d'haver generat a hores d'ara un projecte de recerca ambiciós i ben finançat, fonamentat en un treball de camp ampli, per verificar-ne la validesa i per, eventualment, descriure l'evolució i la transformació dels sistemes de gèneres èmics. Que jo sàpiga, però, només Oriol actualitza el sistema ètic de gèneres que Pujol esbossa de manera més o menys precisa en el treball de 1985 i hi inclou alguns gèneres no orals —el folklore de fotocòpia, l'epistolografia, la dedicatòria i el grafit— i, tímidament, el «folklore on line» (2002: 119-126). I, d'altra banda, quins corpus tenim al nostre abast que puguin proporcionar-nos evidències d'aquesta evolució? Quins corpus construïm i com els construïm? A partir de quins pressupòsits teòrics? Ja que no hi ha altra manera d'estudiar, d'analitzar i d'interpretar el folklore que no sigui *a posteriori*, com un *fait accompli* —per això Pujol (*apud* Puntí 2002: 2) afirma que «el folklorista és com el forense: sempre el criden tard, sempre arriba tard»—, és imprescindible disposar d'una arxivística folklòrica ben fonamentada per poder atendre el folklore contemporani i generar-ne els corpus necessaris que n'habilitin l'anàlisi i l'estudi. I, en aquest sentit, no puc deixar d'observar que em sembla mòdèlic l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

Però després que Ben-Amos ([1972] 2000: 11) ens ensenyés que el folklore és «a definite realistic, artistic, and communicative process» que té lloc en petit grup i no un simple producte expressiu; després que Abrahams (1976) ens ensenyés que els gèneres folklòrics s'interrelacionen de manera complexa en sistemes; després que Dundes ([1977] 1980: 19) ens advertís que el poble som, entre d'altres, nosaltres mateixos i, per tant, desactivés la validesa crítica del concepte per a la folklorística; després que Roviró (1992: 100) ens fes saber que «no hi ha una informació folklòrica, sinó una elaboració folklòrica de la informació», i després que Blank (2009: 6) hagi qüestionat fins i tot la validesa de la premissa estètica per definir el folklore i l'hagi substituïda per la creativitat, els folkloristes contemporanis hem perdut totes les seguretats que tenien els folkloristes clàssics. Lluny de veure-la

com un mancament, però, ens hauríem de prendre aquesta incertesa tan definidora de la postmodernitat com un estímul per repensar quin propòsit ha de tenir la nostra activitat i quin enfocament hi volem donar. I això mateix és, justament, el que proposava Pujol en aquesta lúcida reflexió:

El folklorista, doncs, ja no pot limitar-se a analitzar només els gèneres que coneix des de fora com a folklòrics (entre altres raons perquè aquests ja han entrat en la seva darrera etapa d'obsolescència), sinó que ha d'ésser capaç de destriar a cada moment què és etnopoètic entre la immensa varietat de missatges verbals que demanen cada dia la seva atenció, i ha de començar a fer el difícil exercici de reflexionar, com a folklorista, sobre el seu entorn immediat, fins i tot sobre ell mateix (1985: 163).

Mentre preparava la primera versió d'aquest escrit, va esdevenir-se que el 24 de maig de 2013, a la secció de Societat, el diari *Ara* va publicar una notícia amb el titular «Alerta per noves formes de consum d'alcohol». Segurament no hauria despertat l'interès del lector si el subtítol no hagués estat aquest: «Els joves busquen emborratxar-se més de pressa a través de l'ull, l'anús o la vagina.» Segons la notícia, aquesta mena de pràctiques, «importades del Regne Unit, dels països de l'est d'Europa i dels Estats Units», són de cada vegada més habituals entre els adolescents i «reben el nom d'*eyeballing* quan la persona aplica directament l'alcohol sobre la mucosa ocular, o *tampax on the rocks* quan els joves impregnen un tampó en algun tipus d'alcohol per després introduir-se'l a la vagina o a l'anús», una pràctica aquesta que, pel fet que s'hi sol recórrer a la vodka, també rep el nom de *tampodka*. Altres diaris també van publicar la notícia: el *Diari de Girona* i el *Regió7* ho feien el mateix dia 24 i amb un titular idèntic —«Adverteixen de noves formes de consumir alcohol»—, i el *Diario de Mallorca* la reportava el 28 de maig amb aquesta capçalera: «El alcohol también entra por los ojos, el ano y la vagina.» La font comuna als quatre diaris, i a d'altres que pels mateixos dies també varen publicar la notícia, és una carta dels doctors Burillo-Putze, Hernández, Climent i Pinillos —no un article de recerca, com s'afirma a la notícia— adreçada al director de la revista *Anales de Pediatría* en què donen notícia d'aquestes i d'altres pràctiques —com la dels *oxy-shots*— relacionades amb el consum d'alcohol entre els adolescents. Els quatre metges hi posen de manifest explícitament que llur font principal d'informació és Internet i, de manera especial, el web de vídeos Youtube i hi reconeixen que «al no haber todavía publicaciones científicas sobre estas prácticas, los efectos clínicos locales y generales no están bien establecidos» (2012: 420), per la qual cosa s'hi limiten a fer uns quants pronòstics sobre els efectes que aquesta mena de comportaments poden tenir sobre la còrnia o sobre les mucoses vaginal i anal.

Em fa l'efecte que a qualsevol observador atent i mínimament familiaritzat amb el folklore que llegeixi la notícia —que no deixa de ser una transcripció mínimament comentada de bona part del contingut de la carta— li ha de venir al cap la famosa asserció del magistrat Potter Stewart: «I know it when I see it» (Jacobellis vs. Ohio 1964). I és que hi ha de reconèixer per força alguns dels motius més recurrents en les llegendes i els rumors d'actualitat, com el de l'amenaça que arriba de l'exterior o el de la inserció d'elements tòxics o potencialment perillosos a la vagina o a l'anús. I aquests motius, amb la concurrència de l'opinió dels experts, desproveïda però d'evidències i d'estudis científics sobre aquesta mena d'ingestes,

forçosament l'han de posar en guàrdia i l'han d'incitar a prendre la notícia en consideració i a reflexionar tant sobre la naturalesa com sobre la finalitat última del discurs que conté en relació amb el context social immediat en què circula.

Entenc, doncs, que aquesta hauria de ser una de les comeses prioritàries dels folkloristes catalans d'avui: detectar, documentar i estudiar unes determinades pràctiques discursives que ens ajuden, com a persones, a gestionar i a construir quotidianament allò que, tal vegada de manera imprecisa, anomenem la realitat.

Referències bibliogràfiques

- ABRAHAMS, Roger (1976): «The Complex Relations of Simple Forms». Dins Dan BEN-AMOS (ed.): *Folklore Genres*. Austin: University of Texas Press, p. 193-214.
- BEN-AMOS, Dan ([1972] 2000): «Toward a Definition of Folklore in Context». Dins Americo PAREDES; Richard BAUMAN (eds.): *Toward New Perspectives in Folklore*. Bloomington: Trickster Press, p. 3-19.
- (1990): «Foreword». Dins Hermann BAUSINGER: *Folk Culture in a World of Technology*. Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press, p. xii-x.
- BLANK, Trevor J. (2009): «Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet». Dins Trevor J. BLANK (ed.): *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan, Utah: Utah State University Press, p. 1-20.
- BURILLO-PUTZE, G. et alii (2012): «Nuevas formas de consumo de alcohol». *Anales de Pediatría* núm. 77/6 (desembre): 419-420.
- DORSON, Richard ([1969] 2005): «Fakelore». Dins Alan DUNDES (ed.): *Folklore: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. Vol. I. London and New York: Routledge, p. 281-289.
- DUNDES, Alan ([1977] 1980): «Who Are The Folk?». Dins Alan DUNDES: *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, p. 1-19.
- DUNDES, Alan; Carl R. PAGTER (2000): *Why Don't Sheep Shrink When It Rains?* Nova York: Syracuse University Press.
- GRFO (2002): «*Benvingut al Club de la Sida*» i altres rumors d'actualitat. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GUISCAFRÈ, Jaume (2007): «El trobo: un gènere negligit en la construcció del cançoner». Dins Jaume GUISCAFRÈ; Caterina VALRIU (eds.): *La poesia oral: gèneres, funcionalitat i pervivència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 27-56.
- JACOBELLIS v. OHIO 378 U.S. 184 (1964): <<http://www.findlaw.com>> [Data de consulta: juny 2013].
- ORIOI, Carme (2002): *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls: Cossetània Edicions.
- PUJOL, Josep Maria (1985): «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista». Dins Dolors LLOPART; Joan PRAT; Llorenç PRATS (eds.): *La cultura popular a debat*. Barcelona: Alta Fulla, p. 158-167. [Inclòs dins Carme ORIOI; Emili SAMPER (ed.) (2013): *Això era i no era. Obra folklorica de Josep M. Pujol*. Tarragona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili, p. 25-33.]

PUNTÍ, Jordi (2002): «A la caça del cocodril albi». *El País-Quadern*, núm. 994 (17 d'octubre).

ROVIRÓ, Ignasi (1992): «Aproximació a l'estudi de la comunicació folklòrica». *Ausa* núm. 128-129: 71-104.